

Jozefs scheidingsmotief

- T. van den Berg -

Mattheüs 1:18-21 (HSV)

18 De geboorte van Jezus Christus was nu als volgt. Terwijl Maria, Zijn moeder, met Jozef in ondertrouw was, werd zij, nog voordat zij samengekomen waren, zwanger bevonden uit de Heilige Geest.

19. Jozef nu, haar man, wilde haar onopgemerkt verlaten, omdat hij rechtvaardig was en haar niet in het openbaar te schande wilde maken.

20. Terwijl hij deze dingen overwoog, zie, een engel van de Heere verscheen hem in een droom en zei: Jozef, zoon van David, wees niet bevreesd Maria, uw vrouw, bij u te nemen, want wat in haar ontvangen is, is uit de Héilige Geest;

21. en zij zal een Zoon baren, en u zult Hem de naam Jezus geven, want Hij zal Zijn volk zalig maken van hun zonden.

In vers 19 wordt verteld, dat Jozef Maria wilde verlaten.¹ Maar wat was nu precies zijn motief daartoe? Uitleggers hebben daarvoor vier verschillende verklaring gegeven, die we hieronder nagaan.

1. Jozef wist van niets. Maria liet Jozef onkundig van de geboorteaankondiging van de engel Gabriël. Anders zou een engel Jozef later niet verteld hebben, dat Maria zwanger was uit de Heilige Geest. Hij verdenkt Maria dan ook zonder hoor en wederhoor van overspel, maar wil uit liefde om haar te sparen haar in het geheim verlaten. Zo wil hij haar een gerechtelijk onderzoek en oordeel, met al de schande van dien, besparen.

- Dit is het meest genoemde motief en lijkt precies zo in vers 19 te staan. Toch stuit dit op een aantal ernstige bezwaren, en wel de volgende:

a. Het is alleen al om psychologische redenen ondenkbaar, dat Maria Jozef niets zou laten weten van zoiets ongekend groots in Israëls bestaan. Dat niet alleen, er werd grote waarde aan gehecht, dat een bruidegom in de bruiloftsnacht een reine maagd mocht verwachten.² Het verzwijgen daarvan werd als ernstig aangerekend.³ Gezien het vertrouwensbeginsel, zij waren immers al ondertrouwd(!), had Jozef zonder meer het recht te weten dat en waarom zij zwanger was. Maria, of in elk geval haar vader, hadden de plicht Jozef meteen te informeren.

b. Daarbij komt, dat Maria van Gabriël heeft gehoord, dat haar Kind de troon van Zijn vader David zou ontvangen (Lukas 1:32). Ze moet dus beseft hebben, dat Jozef als nakomeling van koning David en formele troonpretendent, in dat alles een belangrijke plaats innam. Zij wist dat haar eigen afstamming als vrouw, ook al was die van David, geen enkele rol speelde. De Bijbel

¹ Het Griekse woord *apolysai* is de Bijbelse term voor echtscheiding. Vaak wordt het vertaald met verlaten of wegzenden. Het houdt in, dat de man zijn vrouw een echtscheidingsbrief geeft, zoals door Mozes is toegestaan (Deut. 24:1).

² Shmuel Safrai, M. Stern, D. Flusser en W.C. van Unnik, *The Jewish People in the first century*, Assen/Amsterdam 1976, p. 759-760 wijzen op het gebruik, dat er bewijs moest zijn van maagdelijk bloed in de eerste huwelijksnacht. 'Talmoedische bronnen melden vroege verschillen tussen Judea en Galilea wat betreft de eerste huwelijksnacht, want de zuiderlingen waren zeer achterdochtig en veeleisend in alles wat de bevestiging van de maagdelijkheid van de bruid aangaat. De Judeeërs onderzochten de bruidegom en de bruid, voorafgaand aan het huwelijk om alle fraude met betrekking tot maagdelijk bloed uit te sluiten' (vertaling van mijzelf, TvdB).

³ Zie daarvoor de bepalingen van Deut. 22:13-21.

noemt haar afstamming niet en die moet dus als irrelevant worden beschouwd. Jozefs positie was dus duidelijk in beeld, zodat hij niet genegeerd kon worden.

c. Dat Jozef Maria niet wilde 'openbaar te schande maken' betekent volgens velen, dat Jozef dat wel had kunnen doen en haar dus van overspel verdacht. Men redeneert dan: Jozef was rechtvaardig en had de wetgeving bij overspel eigenlijk moeten volgen. *Maar* omdat hij Maria liefhad wilde hij haar onopgemerkt verlaten. Volgens sommigen: stiekem vertrekken. Er staat echter 'omdat hij rechtvaardig was *én* haar niet in het openbaar te schande wilde maken'. Dat wil zeggen dat Jozef rechtvaardig was *door* haar niet openbaar te schande te maken. Dat kan vanzelf niets anders inhouden, dan dat hij haar niet van overspel verdacht. Mattheüs noemt daarom ook heel het woord overspel niet. Hij geeft ook geen verklaring, dat en waarom Maria Jozef niet inlichtte.

d. Daarbij is het van belang dat Mattheüs niet enkel schrijft, dat Jozef van Maria wilde scheiden (haar een scheidbrief geven), maar dat hij dat voor de buitenwacht *onopgemerkt* wilde doen in plaats van normaal openbaar. Onopgemerkt is hier geen adequate vertaling. Het Griekse *lathra* betekent privé, in besloten kring, onder vier ogen. Dat houdt vanzelf in, dat 'openbaar te schande maken' hier de betekenis heeft van een *publieke* scheiding en het tegengestelde is van *in besloten kring*. Met dit laatste wilde Jozef voorkomen, dat de scheiding bekend zou worden. Daardoor zou Maria ten onrechte in een kwaad daglicht kunnen komen te staan. Er zou dan schande van haar gesproken kunnen worden en mogelijk verdenking van overspel, waarmee men haar smaad zou aandoen. Dat was niet rechtvaardig, want Jozef wist waardoor Maria zwanger was.

e. Verder zou het ongehoord zijn als Jozef Maria zonder navraag te doen, en zonder hoor en wederhoor toe te passen, meteen van overspel verdenkt en er ook pardoes naar handelt! Onverhoord veroordelen past niet bij de 'rechtvaardige' Jozef. Integendeel, hij zou eerst een gesprek hebben en dan vanzelf de waarheid horen. Dat klemt temeer daar in zo'n geval volgens Deuteronomium 22:22-27 een onderzoek moest worden ingesteld, waarbij ook de overspelige man niet buiten schot bleef.

f. In vers 21 roept de engel Jozef niet op van *echtscheiding* af te zien, maar om Maria 'bij zich' te nemen. Jozef moet dus nu overgaan tot het tweede deel van de huwelijksluiting, waarna Maria in volle zin met Jozef getrouwd is en haar Kind geboren zou worden binnen hun volle huwelijk. Jozef krijgt dan ook de opdracht het Kind de Naam te geven, typisch de taak van de vader. Zo wordt het Kind op naam van Jozef gezet en daarmee opgenomen in het geslacht van David.

g. Een praktisch bezwaar is, dat Jozef de zwangerschap pas kon waarnemen nadat Maria teruggekeerd was uit Judea. Omdat de toename van de buikomvang bij een eerste kind doorgaans geringer is dan bij volgende kinderen zou dat pas vanaf de zesde maand ervan zijn. Tot die tijd kon Maria de zwangerschap voor de buitenwacht met kleding camoufleren. Als Jozef dit echter pas toen zag, zou er te weinig tijd zijn - slechts ruim een maand, de zevende - om de laatste voorbereidingen te treffen voor hun gezamenlijke woning en ook nog een bruiloft te arrangeren, voordat ze uiterlijk in de achtste maand naar Bethlehem vertrokken. Een vroeger tijdstip van de verschijning van de engel in vers 20 houdt in, dat Jozef van de zwangerschap van Maria afwist *voordat* hij die visueel kon waarnemen.

h. In vers 20 vertelt de engel Jozef geen feiten die hij nog niet wist. De structuur van de Griekse tekst laat zien, dat de nadruk ligt op het woord Heilige en niet op Geest. Wat dat inhoudt en wat de bedoeling is van de woorden van engel wordt onder punt 4 nader toegelicht.

2. Jozef is wel door Maria ingelicht, maar hij gelooft haar niet. Omdat hij bevreesd was om met een overspelige vrouw te trouwen wil hij haar verlaten.

- Dit scenario is eigenlijk ondenkbaar. Het was toen, in een cultuur van mondelinge overlevering, zeer laakbaar om onwaarheid te spreken.⁴ Men hechtte veel waarde aan eerlijkheid en waarheid. Jozef zou ervan uitgaan dat Maria de waarheid sprak, zeker haar kennend. Maria's ouders en Elizabet konden getuigen, dat zij geen omgang met een man heeft gehad. Dat Maria wist dat Elizabet ook zwanger was, was te controleren en zou Jozef wel móéten overtuigen.

3. Hij gelooft Maria wel, maar wil toch scheiden. Hij meent dat de wet dit nu eenmaal eist, nu zij in de periode van ondertrouw zonder zijn toedoen zwanger is geworden. Hij durft daarom niet met haar te trouwen. Omdat hij Maria's onschuld kent wil hij haar een scheidbrief geven.

- Ook dit scenario lijkt ondenkbaar. Er is immers geen sprake van overspel, weet Jozef, dus gaat de wet niet over een situatie als deze. Een tweede bezwaar is, dat Jozef niet *hoefde* te scheiden als hij de oorzaak van Maria's zwangerschap kende. Als hij geen ander dringend bezwaar had zou zijn liefde voor Maria wel erg mager zijn. Hij laat haar dan wel erg makkelijk vallen.

4. Door schroom voor het werk van de Heilige Geest wilde Jozef terugtreden uit zijn huwelijk.

- Dit motief wordt uitvoerig beargumenteerd in mijn boek.⁵ Mattheüs schrijft in vers 18, dat het bekend geworden was, dat Maria zwanger was uit de Heilige Geest. Bij wie? Dat zal de naaste familie, haar ouders of zus bijvoorbeeld, geweest zijn. Waarom Jozef dan niet, nota bene haar man met wie ze al ondertrouwd was! Vers 19 dient dan ook gelezen en verstaan te worden als Jozefs reactie op het 'zwanger worden uit de Heilige Geest' uit vers 18: hij wil haar een echtscheidingsbrief geven. Dat betekent, dat hij zich wil terugtrekken uit zijn huwelijk met Maria om God niet voor de voeten te lopen met Zijn plan. En dan zo - in besloten kring - zonder Maria's naam te schaden. Mattheüs verklaart Jozefs reactie in vers 19 dus vanuit vers 18, de zwangerschap *uit de Heilige Geest*. Er blijkt uit vers 20 dan ook niet, dat Jozef bevreesd, maar beschroomd was om Maria nog verder als vrouw te nemen. Hij meent dat voor hem in die heilige verhouding tussen God en Maria geen plaats is. Door te scheiden wil Jozef Maria zo vrijgeven voor de speciale taak die God Maria heeft toebedeeld.

In vers 20 gaat het dan ook niet om een openbaring aan Jozef van iets dat hij nog niet wist. Dat blijkt uit het accent op 'Heilige' in de woorden 'is uit de *Heilige* Geest'. Dat wil zeggen: de Geest Die zich niet vergist. God wist wat Hij deed, toen Hij Maria uitkoos, die met Jozef, de zoon van David, ondertrouwd was. Hun huwelijk was juist 'ingecalculeerd'. Jozef meende, dat God zijn huwelijk met Maria aan de kant schoof, dat hij geen taak rond de geboorte van de Messias had. Dat 'Heilige' schakelt Jozef dus niet uit, maar juist in. Als zoon van David (zo noemt de engel hem met nadruk) is hij de schakel waardoor Jezus 'Zoon van David' zal zijn. Daarom krijgt Jozef het bevel nu over te gaan tot het tweede deel van de huwelijksluiting, d.w.z. Maria tot zich nemen in zijn huis én het Kind de Naam te geven alsof hij de vader is.

Er wordt vaak gesteld,⁶ dat de engel niets nieuws te vertellen zou hebben gehad als Jozef al wist dat Maria's zwangerschap uit de Heilige Geest was. Er is echter wel nieuws, namelijk dat Jozef de opdracht krijgt Maria nú bij zich te nemen en dat hij Jezus de Naam moet geven. Dat is de

⁴ Leviticus 19:11 luidt: 'U mag niet stelen, u mag niet liegen en iemand mag zijn naaste niet bedriegen.'

⁵ T. van den Berg, *Jozef - Zoon van David. Eerherstel voor de gezegende onder de mannen*, Buijten & Schipperheijn Motief, Amsterdam, 2021. Zie voor een uitvoeriger bespreking ook Jakob van Bruggen, *Matteüs*, 34-38.

⁶ Zoals recent nog door Arnold Huijgen, *Maria. Icoon van genade*, KokBoekencentrum, 2021, p. 172.

hoofdboodschap van de engel. Dat deze niet herhaalt wat Gabriel nog meer tegen Maria heeft gezegd duidt erop, dat dit bij Jozef als bekend wordt verondersteld. Het gaat hier, kortom, dus om een accentuering van aan Jozef al bekende feiten, plus twee toevoegingen.

Iets dergelijks zien we ook in de geboortegeschiedenis van Simson, een type van Christus. Enkele parallellen vallen op. Eerst verschijnt de engel ook alleen aan Manoachs huisvrouw. Zij vertelt alles aan haar man en hij gelooft haar! Hij wil echter nader onderricht over wat zijn taak is, wie de man Gods was en waar hij woont om hem te kunnen bedanken. Op zijn gebed verschijnt de engel weer, nu ook aan Manoach, maar hij vertelt hem niets nieuws. Zelfs niet het volledige verhaal dat hij aan de vrouw deed. Dat was dus ook geen nieuwe openbaring, maar een herhaling en accentuering van aan Manoach bekende gegevens. Verder: in Richteren 13:22 e.v. wordt Manoach, net als Jozef in Lukas en Mattheüs, vóór zijn vrouw genoemd. Net als Jozef heeft Manoach groot respect voor Gods heiligheid ('wij zullen sterven'). Als Manoach tegen de engel zegt 'Dat toch uw woorden bevestigd worden' is dat hetzelfde als wat Maria zegt: 'Mij geschiede naar uw woord'. Richteren 13 kan wellicht gezien worden als leeswijzer voor Mattheüs 1:18-21.

❖ Om uit te laten komen, dat Jozef wel door Maria is geïnformeerd, is ook een andere vertaling van Mattheüs 1:20,21 voorgesteld.⁷ De Griekse woorden *gar de* zouden een samengestelde uitdrukking zijn, die Mattheüs ook in 18:7 en 22:14 gebruikt en betekent: want inderdaad maar. Mattheüs 1:20,21 luidt dan: 'Jozef, zoon van David, wees niet bevreesd Maria, uw vrouw, bij u te nemen; want inderdaad, dat wat in haar ontvangen is, is uit de Heilige Geest; maar zij zal een Zoon baren, en u zult Hem de naam Jezus geven...' Taalkundig is dit wellicht toch niet zo sterk. Tenzij het woord 'maar' dan niet verbonden moet worden met 'zij zal een Zoon baren', doch met 'ú zult Hem de naam Jezus geven', met het accent op 'ú zult'.

De vraag kan opkomen of er, buiten deze vier verklaringen die tot nu toe zijn bedacht, nog een ander motief van Jozef geweest kan zijn om van Maria te scheiden. Naar mijn inzicht is dat inderdaad het geval. Ik noem hierna een vijfde motief, dat vanuit de tekst van Mattheüs goed verdedigbaar is.

5. Een niet ondenkbeeldig motief, dat ik niet in mijn boek noemde, is: om het feit van de maagdelijke conceptie te waarborgen én daarmee meteen Maria te bewaren voor onterechte verdenking van overspel en publieke schande. Het gaat hier om een variant van motief sub 4. Het verschil is, dat het nu niet gaat om Jozefs schroom om in te treden in het werk van de Heilige Geest, maar om Jozefs bedoeling, te voorkomen dat niemand zou geloven dat Maria's Kind *uit de Heilige Geest* is. Hij wil elke schijn voorkomen dat Maria zwanger is door zijn toedoen. Zo konden zij naar buiten toe staande houden, dat Maria's Kind de Zoon van God en beloofde Messias is. Als Maria's Kind niet als Zoon van God door het volk zal worden aanvaard zou zij bovendien de schande dragen dat zij zich onterecht uitgeeft voor de moeder van de Messias in plaats van daarvoor zalig genoemd te worden. Net als bij het motief in sub 4 handelt Jozef ook hier dus uit respect voor het werk van de Heilige Geest, mede vanwege 'het Heilige' dat in Maria's schoot is verwekt. Ook hier verklaart Mattheüs 1:18 de betekenis van vers 19.

Hoe zou Jozef nu kunnen volhouden, dat Maria's Kind uit de Heilige Geest is en dat zijn inbreng hierin is uitgesloten? Door van Maria te scheiden. Als het Kind door hem verwekt was zou hij dat immers nooit doen. Als Jozef echter openbaar van Maria zou scheiden, zou meteen de

⁷ Door de marioloog Ignace de la Potterie, *Het Mariamysterie in het Nieuwe Testament*, Bonheiden, Brugge 1985, p. 74, 81, 84-86.

verdenking van overspel bij buitenstaanders kunnen rijzen. Daarom wil Jozef haar *in besloten kring* een echtscheidingsbrief geven. Hiermee konden Jozef en Maria indien nodig onderstrepen, dat het Kind niet door Jozef was verwekt. Hij nam zich voor Maria een scheidbrief te geven zodra zij vanuit Judea in Nazareth was teruggekeerd.

Jozef meende hiermee de juiste weg te bewandelen en dacht dat hij verder geen taak meer had als echtgenoot. Daarbij zag hij zijn betekenis als zoon van David intussen over het hoofd. Via hem zou Jezus immers de Zoon van David zijn. Prompt wordt Jozef vanwege zijn afkomst dan ook door een engel in een droom ‘teruggefloten’ en erop gewezen, dat de *Heilige Geest* zich niet vergist had toen Maria zanger werd terwijl zij met Jozef was ondertrouwd. Maar ook, dat de Geest er Zelf voor zou zorgen om te bereiken wat Jozef beoogde. Namelijk, voor iedereen inzichtelijk te maken dat Gods Zoon niet is verwekt uit menselijk zaad. Hoe? We lezen dat niet bij Mattheüs, maar Lukas verschaft ons de informatie daarover. Dat gebeurde door Maria’s verblijf van drie maanden in Judea, wat in de woorden van de engel Gabriël opgesloten lag. Dan zou duidelijk zijn, dat het Kind niet was verwekt door Jozef. Ten eerste omdat Maria eerst nog thuis woonde en haar vader verantwoordelijk was voor haar en haar beschermde. Hij kon verklaren dat ze geen omgang met een man heeft gehad. Ten tweede door het verblijf bij Zacharias en Elizabeth, waar zij als het ware in quarantaine verbleef onder hun toezicht. Zij zouden kunnen verklaren dat Maria ook daar geen omgang met een man had en dat de zwangerschap zich voor Elizabeth en Maria na drie maanden openbaarde.⁸ Als we uitgaan van Gods sturing hierin bij monde van de engel Gabriël, om drie maanden naar Elizabeth te gaan, dan is dit ‘scenario’ niet vreemd. De quarantaine maakt het voor Jozef dus onnodig om te scheiden. Hij kon gerust met Maria trouwen. De *Heilige Geest* wist wat Hij deed en dat was voldoende. Deze had geen eigen bijdrage van Jozef nodig, hij hoefde niet zelf aan de slag te gaan. Zijn taak was niet scheiden, maar juist blijven.

Jozef wilde niet gehouden worden voor de biologische vader van Jezus. Maar God wilde toch dat hij als wettelijke vader zou fungeren, uitgedrukt in de opdracht ‘U zult Hem de Naam Jezus geven’. De woordvolgorde ‘de naam geven’ komt driemaal achter elkaar voor (Mattheüs 1:21,23,25) waarmee het belang ervan ten aanzien van Jozefs positie wordt onderstreept. De opdracht tot naamgeving is de hoofdboodschap van de perikoop Mattheüs 1:18-25, waarvan vers 25 de climax is: ‘... en hij gaf Hem de naam Jezus’.

Aan het einde van dit overzicht van motieven die Jozef gehad zou kunnen hebben om Maria een echtscheidingsbrief te geven, lijkt het goed om op te merken dat de kern van de genoemde perikoop in elk geval vaststaat. Dat is, dat Jozef een belangrijke functie had in de geboortegeschiedenis van Jezus Christus. Via hem werd Jezus de beloofde Nakomeling van koning David, een absolute vereiste voor het Messiasschap.

16-8-2021

⁸ Een bredere uitwerking hiervan is te lezen op deze website onder het menu ‘Maria te schande?’, deel III.